

DOI 10.33930/ed.2019.5007.12(4)-2

УДК 378(091)(477.54)

**ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ВИКЛАДАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ
ДИСЦИПЛІН ФІЛОСОФСЬКОГО ЦИКЛУ В ПЕРШІ РОКИ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ
ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО
ФАРМАЦЕВТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

*FORMATION OF THE SYSTEM OF TEACHING WORLD-
GOVERNMENTAL DISCIPLINES OF THE PHILOSOPHICAL CYCLE IN
THE FIRST YEARS OF THE SOVIET AUTHORITY IN UKRAINE BY
THE EXAMPLE OF THE PHILOSOPHY AND SOCIOLOGY
DEPARTMENT OF THE NATIONAL PHARMACEUTICAL UNIVERSITY*

**К. А. Іванова,
Г. О. Хіріна,
О. М. Кулакова**

Актуальність дослідження. Викладання світоглядних дисциплін у вищих навчальних закладах завжди є актуальним та необхідним в нашому суспільстві. Велике значення в цьому мають кафедри філософії, тому відтворення історії створення таких кафедр, їх функціонування, біографій викладачів та співробітників, що стояли біля джерел є дуже важливим та актуальним сьогодні.

Постановка проблеми. Дослідивши значну кількість архівних джерел та документів державної влади та управління автори пропонують свою інтерпретацію системи формування викладання предметів філософського циклу у медико-фармацевтичних вищих навчальних закладах України в перші роки радянської влади та відтворюють наукові біографії викладачів ХФІ того часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою історії формування системи викладання дисциплін філософського циклу займалися: А. Журавльов, І. Федосова, А. Коно-

Urgency of the research. Teaching philosophical disciplines in higher education institutions is always relevant and necessary in our society. Of great importance in this are the departments of philosophy, therefore, the reproduction of the history of the creation of such teachers, their functioning, biographies of teachers and staff, standing near the sources is very important and relevant today.

Target setting. Investigating a considerable number of archival sources and documents of state authority and administration, the authors offer their interpretation of the system of formation of the teaching of subjects of the philosophical cycle in medical-pharmaceutical higher educational institutions of Ukraine in the early years of Soviet power and reproduce the scientific biographies of the teachers of the KhPhI of that time.

Actual scientific researches and issues analysis. The problem of the history of the formation of the system of teaching disciplines of the philosophical cycle was studied by A. Zhuravlev, I. Fedosova, A. Kono-

хова, Б. Грубих, Т. Буяльська, В. Клаверова, В. Ключко та інші. Також використано архівні матеріали НФаУ.

Постановка завдання.

Автори ставили за мету розглянути історію становлення системи викладання дисциплін філософського циклу в вищих навчальних закладах медико-фармацевтичного профілю в 20–х – 30–х рр. ХХ ст. на прикладі сучасної кафедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету, створити наукові біографії викладачів кафедри, які працювали в 20–30-ті роки.

Виклад основного матеріалу.

В статті проаналізовані документи державних органів влади перших років радянської влади, що визначали напрямки роботи вищих навчальних закладів, показана інтерпретація та реалізація цих постанов РНК РРФСР в Україні на початку 20-х рр. У межах статті на основі аналізу документів архіву НФаУ за 20–30-ті роки ХХ ст. створені наукові біографії викладачів кафедри Гладкого П., Гончара М., Гордієнка В., Домнич К., Завгороднього В., Заліпка М., Запорожченка М., Зильбера С., Коновалова С., Кошовенка П., Міллера Л., Нестеренка Д., Погорілого Д., Пушкарєвої Ф., Станкова А. та Радева В. В., проаналізовані зміни в системі викладання дисциплін світоглядної спрямованості, змісті цих дисциплін, методик викладання. Простежені зміни в організаційній будові кафедри, зміні її назви.

Висновки. Таким чином, в умовах радикальної зміни політичної ситуації в країні,

hova, B. Grubikh, T. Butalska, V. Klaverova, V. Klochko and others. The archive materials of NFUU are also used.

The research objective. The authors set out to consider the history of the formation of a system of teaching disciplines of the philosophical cycle in higher educational institutions of the medical and pharmaceutical profile in the 20's and 30's of the twentieth century on the example of the modern Department of Philosophy and Sociology of the National Pharmaceutical University, to create scientific biographies of the teachers of the department who worked in the 20–30's.

The statement of basic material.

The article analyzes the documents of state authorities of the first years of Soviet power, which determined the directions of work of higher educational institutions, shows the interpretation and implementation of these decisions of the RSFSR's RSC in Ukraine in the early 20's. Within the article, based on the analysis of the NFU archive documents for 20–30 years of the twentieth century, created scientific biographies of the professors of the department Gladky P., Gonchar M., Gordienko V., Domnich K., Zavgorodniy V., Zalipka M., Zaporozhenka M., Zilbera S., Konovalova S., Koshovenko P., Miller L., Nesterenko D., Pogorili D., Pushkareva F., Stankova A., Radieva V., changes are analyzed in the system of teaching disciplines ideological orientation, the content of these disciplines, teaching methods. Traced changes in the organizational structure of the department change its name.

Conclusions. Thus, in the conditions of a radical change in the political situation in the country, the

умовах становлення нової системи гуманітарної освіти в перші роки радянської влади відбулося формування сучасної кафедри філософії та соціології НФаУ, яка фактично почала свою історію як організаційна структура з 1925 році, а в 1939 р. отримала офіційну назву – кафедра марксизму-ленінізму. В 20–30–ті роки почав формуватися перший кадровий склад кафедри, вироблялися перші методики викладання, формувався зміст предметів.

Ключові слова: кафедра, світогляд, суспільні науки, методика, викладач, тоталітаризм.

conditions of the formation of a new system of humanitarian education in the early years of Soviet power took place the formation of a modern department of philosophy and sociology of the NFU, which actually began its history as an organizational structure since 1925, and in 1939 received the official name is the Department of Marxism-Leninism. In the 20-30's, the first staffing of the department began to be formed, the first methods of teaching were developed, the content of subjects was formed.

Keywords: department, worldview, social sciences, methodology, teacher, totalitarianism.

Актуальність теми дослідження. Викладання світоглядних дисциплін у вищих навчальних закладах завжди є актуальним та необхідним в нашому суспільстві. Велике значення в цьому мають кафедри філософії, тому відтворення історії створення таких кафедр, їх функціонування, біографій викладачів та співробітниками, що стояли біля джерел є дуже важливим та актуальним сьогодні.

Постановка проблеми. Дослідивши значну кількість архівних джерел та документів державної влади та управління автори пропонують свою інтерпретацію системи формування викладання предметів філософського циклу у медико-фармацевтичних вищих навчальних закладах України в перші роки радянської влади та відтворюють наукові біографії викладачів ХФІ того часу.

Розглянуто історію становлення системи викладання дисциплін філософського циклу в вищих навчальних закладах в 20-х – 30-х рр. ХХ ст. на прикладі сучасної кафедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету, створені наукові біографії деяких викладачів кафедри.

Ключові слова: кафедра, світогляд, суспільні науки, методика, викладач, тоталітаризм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою історії формування системи викладання дисциплін філософського циклу займалися: А. Журавльов, І. Федосова, А. Конохова, Б. Грубих, Т. Буяльська, В. Клаверова, В. Ключко та інші. Також використано архівні матеріали НФаУ.

Постановка завдання. Ціллю статі є аналіз процесу становлення системи викладання суспільних дисциплін в 20–30 роки ХХ ст. в Україні, зародження в вищих навчальних закладах кафедр суспільних наук на прикладі сучасної кафедри філософії та

соціології НФаУ, формування кадрового потенціалу кафедри, створення наукових біографій перших викладачів, формування змісту та нових методик викладання дисциплін світоглядної спрямованості в перші роки радянської влади. У статті використовується сучасна назва кафедри.

Виклад основного матеріалу. Кафедра філософії та соціології НФаУ відчувала істотний вплив особливостей системи освіти перших років радянської влади, політики українізації 20-х років, пануючої ідеології тоталітарного режиму 30–40-х років, хрущовської “відлиги”, застійного стану й очікування змін на краще. Займаючи активну громадянську позицію, викладачі по-різному сприймали реалії суспільного життя. Було і покірне вихваляння марксистсько-ленінської теорії та ідеології, партійних вождів, були пережиті і “чистки партії”, які не оминули викладачів кафедри, і сталінські репресії, а було й чесне і принципове ставлення до того, що відбувалося в суспільстві, прагнення критично осмислити закономірності суспільного розвитку і трагічні сторінки нашої історії, прищепити студентській молоді почуття патріотизму, справедливості, соціального оптимізму.

Історія кафедри філософії та соціології НФаУ багато в чому відтворює складну і суперечливу історію нашої країни ХХ ст. Кафедра пройшла непростий шлях розвитку та різних реорганізацій. Але найголовнішою складовою в роботі кафедри завжди залишалися люди – викладачі, які прагнули поділитися зі студентами усіма своїми знаннями, навчити молодих людей думати і займати активну життєву позицію, виховати у них любов і повагу до майбутніх пацієнтів.

Кафедра росла, поповнювалася новими викладачами, які мали більш високу наукову кваліфікацію і професіоналізм, зміцнювалася матеріально-технічна база, удосконалювалися методики викладання, змінювалися форми виховної роботи, але головний об’єкт уваги кафедри – студент – завжди залишався незмінним.

Встановлення радянської влади призвело до корінних змін у системі вищої освіти, важливою складовою якої стала ідеологія. Українська система освіти в 20–30-і рр. мала свої відмінності від системи освіти в РРФСР, але щодо викладання суспільних наук, то наслідувала загальноросійські зразки та стандарти. На початку 20-х років повністю змінилися навчальні плани усіх вищих навчальних закладах, на територію України поширювалися усі нормативні документи, що приймалися в Москві. У постанові РНК від 4 березня 1921 р. “Про встановлення загального наукового мінімуму, обов’язкового для викладання в усіх вищих школах РРФСР” за підписом В. І. Леніна зазначалося:

“У всіх школах РРФСР, у тому числі і в спеціальних, вводиться обов’язкове викладання наступних предметів: а) з суспільних наук: 1) Розвиток суспільних форм (1 триместр по 4 години). 2) Історичний

матеріалізм (1 триместр по 3 години). 3) Пролетарська революція (історичні передумови перевороту, включаючи імперіалізм; його форми та історія у зв'язку з історією XIX–XX ст. взагалі та робочого руху зокрема) (2 триместри по 2 години). 4) Політичний устрій РРФСР (1 триместр по 2 години). 5) Організація виробництва і розподілу в РРФСР (1 триместр по 2 години). 6) План електрифікації РРФСР, його економічні основи, економічна географія Росії, значення й умови здійснення плану (2 триместри по 2 години).

Примітка. Даний мінімум з суспільних наук читається в усіх відділеннях усіх вищих шкіл, окрім факультетів суспільних наук, на яких предмети, що входять до мінімуму, читаються в розширеному обсязі” [21, с. 10].

У 1921 р. Укрголовпрофосвіти видав “Тимчасові положення про вищі навчальні заклади України”, які підтверджували трирічний термін навчання, а для перегляду навчальних планів і програм рекомендувалося створити на факультетах комісії спеціалістів [17, с. 1], які пізніше почали називатися предметними комісіями.

Як відзначалося у резолюції XII з'їзду РКП(б), “якими б не були основні завдання кожного типу школи, зокрема вузів і технікумів, вона виробляючи спеціаліста в тій чи іншій галузі будівництва, водночас повинна готувати в його особі громадсько–політичного робітника, озброєного теорією марксизму” [23, с. 458]. Викладання суспільних наук у вищій школі України проводилося відповідно до постанови Раднаркому УСРР від 26 квітня 1921 р. “Про встановлення загального наукового мінімуму, обов'язкового до виконання у всіх вузах”. Викладалися такі суспільні науки, як розвиток суспільних форм, історичний матеріалізм, політичний устрій у РРФСР та УСРР, план електрифікації РРФСР та УСРР. Однак, постійного складу викладачів суспільних наук у навчальних закладах ще не було через відсутність необхідних кадрів [24, с. 288].

Ця постанова стала впроваджуватися в життя українських ВНЗ з 1922 р. Першими кроками з впровадження марксистської філософії у вищі навчальні заклади стало рішення першої Всеукраїнської конференції з педагогічної освіти, яка проводилася в липні 1922 р. у Харкові. На конференції відзначалося, що основу курсу марксизму мають містити з'ясування закономірностей суспільних явищ (історичний матеріалізм) і тенденцій розвитку сучасного періоду історії (науковий соціалізм) з метою вироблення об'єднуючого початку природних і суспільних наук, теорії та революційної практики (діалектичний матеріалізм), формування цілісного наукового світогляду [22, с. 54].

У першій половині 20–х років у вищих навчальних закладах України викладався комплекс соціально–економічних дисциплін (соціально–економічний мінімум), куди входила і філософія під назвою “Історичний матеріалізм”. Результатом проведення першої (1926 р.) та другої Всеукраїнської конференції викладачів соціально–

економічних дисциплін (1928 р.) було рішення ввести у ВНЗ України курс марксистської філософії “Діалектичний матеріалізм” як окрему навчальну дисципліну, хоча в навчальних планах і програмах залишилася його колишня назва “Історичний матеріалізм”. Під цією назвою було опубліковано більшість тодішніх підручників з філософії. Навчальні програми з даного курсу орієнтувалися на тематику історичного матеріалізму: теорія суспільного розвитку, розвиток продуктивних сил і виробничих стосунків, класи і класова боротьба, держава і диктатура пролетаріату, базис і надбудова. Також освітлювалися і декілька тем діалектичного матеріалізму: ідеалізм і матеріалізм, діалектичний метод у філософії. Пізніше цей курс стали розпочинати з проблематики діалектичного матеріалізму, роблячи короткі екскурси в історію філософії [18].

Рішенням X з'їзду КП(б)У (1927 р.) задекларували орієнтацію на побудову системи освіти, методів викладання і навчання на основах наукового світогляду і матеріалістично-діалектичного методу. З цією метою до вищих навчальних закладів для викладання суспільних дисциплін були відряджені комуністи – партійні працівники та безпартійні пропагандисти. Була закладена традиція, згідно якої усі викладачі суспільних наук повинні входити до складу компартії, та ця традиція зберігалася аж до початку 90-х років XX ст. Усі названі чинники зумовили специфіку початкового етапу існування кафедри філософії та соціології у складі ХФІ.

Початком викладання суспільних наук у ХФІ слід вважати 1921/1922 навчальний рік, коли до навчального плану Харківського хіміко-фармацевтичного інституту були включені такі нові предмети, як історичний матеріалізм, розвиток суспільних наук, пролетарська революція, політичний устрій РРФСР і УРСР, план електрифікації РРФСР і УРСР, і збереглися відомості про екзамен з цих дисциплін.

Першим викладачем суспільних наук у Харківському фармацевтичному інституті в 1921 р. став В. І. Єлін, прізвище якого під номером 3 значиться в списку викладачів інституту, складеному першим ректором М. О. Валяшко [22, с. 55].

У навчальному плані інституту на 1922 р. вказані такі предмети для вивчення на першому курсі: політекономія (по 4 години теорії в кожному семестрі) та історичний і діалектичний матеріалізм (по 2 години теорії в кожному семестрі). [22, с. 55] Спочатку через відсутність своїх штатних викладачів для читання цих курсів долучалися працівники партійного та радянського апарату м. Харкова. Харків у той період був столицею радянської України, тому в керівних партійно-радянських кадрах вистачало.

Не завжди викладачі мали спеціальну підготовку і відповідну освіту, найчастіше це були партійні працівники, які мали досвід практичної роботи. Головним критерієм при підборі кадрів для викладання суспільних наук було членство у ВКП(б), відданість

справі ленінізму. Так, політкомісар Борис Миколайович Ібрагімов, що очолював у 1923–1924 рр. ХФІ, став одним з перших викладачів предметів соціально–економічного циклу [22, с. 56]. На жаль, детальніших відомостей про Б. М. Ібрагімова не збереглося.

Через збільшення кількості студентів керівництво ХФІ стало запрошувати інших викладачів. Одним з перших штатним викладачем суспільних дисциплін став Лев Наумович Міллер.

Л. Б. Міллер народився 15.12.1898 р. у Бердянську. В 1921–1922 рр. знаходився на партійній роботі й одночасно викладав в ХФІ, хоча спеціальної освіти ще не мав. Тільки в 1922 р. він вступає до Харківського інституту народної освіти (ХІНО), який закінчує екстерном у 1926 р., не припиняючи працювати в ХФІ, й отримує спеціальність філософ–біолог. Л. Б. Міллер вказував у анкеті, що читав у ХФІ діамат, ленінізм, філософію, класову боротьбу.

Лев Наумович був неординарною людиною. Прослужив декілька років у царській армії, потім у червоній гвардії, досконало володів німецькою, французькою, румунською і молдавською мовами. В особовій справі Л. Н. Міллера з архіву інституту зберігся запис, написаний його рукою, де вказано, що він з 1926 р. читає усі лекції українською мовою. Судячи з документів, що збереглися в архіві, Л. Н. Міллер працював у ХФІ, а потім у Харківському фармацевтичному технікумі до 1933 р. [11, арк. 1–11].

У 1925 р. відповідно до рішення XIII з'їзду ВКП(б) у ВНЗ стали створювати кафедри соціально–економічних наук. Постановою ЦК ВКП(б) від 2 січня 1925 р. “Про суспільний мінімум і пропаганду ленінізму у ВНЗ” у мінімум були включені такі предмети, як “Історія класової боротьби в Росії і на заході” з вступною частиною про матеріалістичне розуміння історії; “Конституція СРСР” з вченням Леніна про державу, “Політекономія”, “Історія РКП(б) і основи ленінізму”, “Радянське господарство і радянська економічна політика”, “Історичний матеріалізм”, “Господарське трудове право СРСР”, “Профрух” об'ємом курсу 342 години [18].

З 1927 р. на кафедрі почали викладати курс історії ВКП(б). У 1928–1929 навчальному році перелік соціально–економічних предметів був дещо скорочений, а самі предмети вивчалися в різних поєднаннях залежно від профілю ВНЗ.

У 1927–1939 рр. викладанням предметів суспільного циклу в ХФІ керував Іван Іванович Семерін [22, с. 60].

Перші роки існування кафедри були нелегкими. Бракувало висококваліфікованих фахівців, підручників, методичних посібників, які часто переписувалися від руки. У той період колектив кафедри займався не лише викладанням, але і вирішував завдання з виховання студентства на революційних, бойових і трудових традиціях народу, а також вів активну громадську роботу, керуючи системою партійної просвіти, допомагаючи в організації політичної просвіти кафедрам фармацевтичного профілю.

Слід зауважити, що упродовж досить тривалого часу кафедра працювала в умовах відсутності типових програм курсу. Незважаючи на складнощі періоду становлення, співробітники кафедри змогли забезпечити необхідний рівень викладання соціальних дисциплін.

Затвердження в СРСР у 30-і р. XX ст. сталінського тоталітарного режиму привело до різких негативних змін у викладанні філософії й інших суспільних наук: було репресовано значну кількість викладачів (причому приводи були навіть найбезглуздіші і незначні); припинено викладання діалектичного та історичного матеріалізму, замість нього введений курс “Основи марксизму–ленінізму”, в якому філософія зводилася до викладу включеного до “Короткого курсу історії ВКП(б)” праці Й. Сталіна “Про діалектичний та історичний матеріалізм”. Постанова ЦК ВКП(б) від 14 листопада 1938 р. “Про партійну пропаганду у зв’язку з випуском “Короткого курсу історії ВКП(б)” продовжила реформування викладання суспільних наук: у навчальні плани усіх ВНЗ вводиться єдиний курс “Основи марксизму–ленінізму”.

З другого семестру 1938–1939 навчального року у ВНЗ країни встановлений новий порядок викладання суспільних наук: на молодших курсах вводиться предмет “Основи марксизму–ленінізму”, на старших курсах – “Діалектичний та історичний матеріалізм”. Курс “Основи марксизму–ленінізму” містив вивчення історії партії, діалектичний та історичний матеріалізм (у рамках IV глави “Короткого курсу ВКП(б)”) та розрахований на 220 годин. Викладання основ марксистсько–ленінській теорії повинне було розпочинатися з вивчення “Короткого курсу історії ВКП(б)” та першоджерел марксизму–ленінізму. Викладання політичної економії проводилося після вивчення “Історії ВКП(б)”. Відповідно до цієї постанови в усіх ВНЗ країни мають бути створені кафедри марксизму–ленінізму [22, с. 62].

В квітні 1939 р. наша кафедра отримала нову назву – кафедра марксизму–ленінізму, яку в 1939–1940-х рр. очолював Сергій Іванович Пугачов, який виконував також обов’язки парторга [22, с. 62]. У 30-і роки поступово почав складатися викладацький штат кафедри, до викладання залучалися фахівці, які мали вищу спеціальну освіту, досвід роботи, наукові праці. У 30-і роки на кафедрі марксизму–ленінізму почали викладати ще одну навчальну дисципліну – політичну економію. Одним з перших викладачів політекономії став Опанас Дмитрович Станков.

О. Д. Станков народився в селянській сім’ї в с. Куртовка Одеської області в 1887 р. У 1903–1906 рр. навчався у Вчительській школі в с. Демидово Тираспольського повіту, після закінчення якої, отримав право викладання у церковно–приходській школі. У 1907 р. екстерном здав іспит в Тирасполі при реальному училищі й отримав право працювати учителем у двокласній земській школі. У 1907–1918 рр. працював учителем і завідувачем в сільських земських

школах Одеської області. Одночасно поступив до вчительського інституту в Феодосії, але не закінчив і повернувся до роботи учителя. Після Лютневої революції 1917 р. від вчительського союзу був обраний членом Ради робочих депутатів у Одесі, а в 1920 р. – членом Одеського повітового виконкому. О. Д. Станков завідував відділами: спочатку Сообезом, потім Наробразом, з кінця 1921 р. по кінець 1922 р. – повітовим відділом народної освіти в Тирасполі. У 1923 р. він переведений до Одеси інспектором Губернського відділу народної освіти. У 1923–1926 рр. паралельно з роботою вчився в Одеському інституті народного господарства, після закінчення якого отримав диплом економіста–педагога. У 1923–1927 рр. О. Д. Станков завідував Одеським хімічним технікумом, де також викладав політекономію. У 1927 р. переведений на роботу до Харкова та призначений директором технікуму народного господарства. А в 1929 р. після об'єднання технікуму з інститутом народного господарства переведений в Народний комісаріат на посаду старшого інспектора соціально–економічної освіти Укрпрофоса. У квітні 1930 р. А. Д. Станкова призначили директором Всесоюзного заочного бухгалтерсько–економічного інституту, де він працював до 1933 р. Одночасно (у 1930 р.), ймовірно через нестачу кваліфікованих кадрів, став директором Харківського фармацевтичного інституту, який очолював до початку 1931 р., а після викладав політекономію на кафедрі.

А. Д. Станков зіграв важливу роль в історії ХФІ. Він став його директором у складний і переломний для фармацевтичної освіти період. У 1930 р. на базі хіміко–фармацевтичного технікуму знову був відкритий фармацевтичний інститут. При активній участі нового директора розширилася і зміцнилася матеріально–технічна база інституту, оновилися видавнича діяльність. У ХФІ було повернено чотирирічне навчання, підготовку фахівців у галузі керівництва аптек, контрольно–аналітичних лабораторій і галенових підприємств. Замість виконання дипломної роботи введена екзаменаційна сесія з профільних дисциплін. За ініціативою А. Д. Станкова в програму підготовки фахівців–фармацевтів були введені нові дисципліни: в 1930 р. замість предметів “Фармацевтичне законодавство” і “Аптечний облік” – інтегрований курс “Історія й організація фармацевтичної справи”. У вересні 1933 р. Опанас Дмитрович був переведений з ХФІ до Всеукраїнського інституту підвищення кваліфікації педагогів, де став його директором. На жаль, про його подальшу долю нічого не відомо [15, арк. 1–4].

Викладачем політичної економії на кафедрі був **Дмитро Іванович Погорілий**, 1883 року народження, селянського походження, випускник Вчительської семінарії (1912 р.), який працював на кафедрі в 1931 р. і одночасно виконував обов'язки директора 1–го Медичного технікуму [13, арк. 1–4].

У 1931–1932 навчальному році викладав політекономію на заочних курсах ХФІ Самуїл Ізраїлевич Зільбер, 1906 року народження. У період роботи на кафедрі ХФІ вчився на 4 курсі Харківського інституту педагогічної професійної освіти [8, арк. 1–7].

Ще одним викладачем політекономії працював Семен Антонович Коновалов (1934–1935 рр.), людина неординарна, різнобічна, зі складною долею. С. А. Коновалов народився в 1905 р. недалеко від Таганрога в сільській сім'ї. У 1926 р. закінчив робочий факультет у м. Луганську, а в 1930 р. – Луганський педагогічний інститут. У 1930–1932 рр. працював на партійній і радянській роботі. У 1930–1933 рр. викладав економічну політику в Харківському педагогічному інституті, одночасно працював у видавництві газети “Український робітник” і комендантом гуртожитку. В 1934–1935 рр. викладав політекономію в ХФІ, але наказом №584 від 19.10.1935 р. звільнений у зв'язку із звинуваченням “у троцькізмі, участі в контрреволюційному зинов'євському блоці” і виключений з партії [9, арк. 1–8]. Про подальшу долю С. А. Коновалова, що став жертвою сталінських репресій, на жаль, нічого не відомо.

Першою жінкою–викладачем на кафедрі була Феонія Омелянівна Пушкарьова (1905 р. народження), яка працювала асистентом кафедри в 1932–1933 рр., викладала політекономію та була головою редколегії багатотиражки ХФІ “Фільтр” [14, арк. 1–4].

Першим професором кафедри можна вважати болгарина за походженням Волчана Волчановича Радєва 1898 року народження. В. В. Радєв закінчив у 1925 р. Комуністичний університет ім. Артема (на той час вищий партійний навчальний заклад), працював завідувачем кафедрою з національного питання в Землевпорядкувальному інституті, науковцем в Українському інституті марксизму–ленінізму, з 1931 по 1934 рр. – професор з національного питання в ХФІ. Перші наукові праці на кафедрі належали В. В. Радєву – “Національне питання на Балканах” і “Еволюція комунізму” [16, арк. 1–5].

Одним з перших професійних викладачів кафедри в 1934–1935 рр. став Дмитро Антонович Нестеренко. Д. А. Нестеренко народився в 1898 р. у с. Яковлівка на Полтавщині в сім'ї селянина–кулака. У 1924 р. закінчив Харківський сільськогосподарський інститут, у 1925 р. – аспірантуру на кафедрі філософії Українського інституту марксизму–ленінізму. Працював професором соціально–економічних дисциплін у вищих навчальних закладах Харкова (геодезичному інституті, ХІНО, фінансово–економічному, інженерно–економічному, ветеринарному інститутах). У ХФІ працював за сумісництвом з ветеринарним інститутом, викладав курс діалектичного матеріалізму. У характеристиці Д. А. Нестеренко відзначалася його високопрофесійна підготовка, тверда ідеологічна позиція, проте це не завадило директорові інституту М. І. Пирогову в період репресій звільнити Дмитра Антоновича за те, що “він за

соціальним походженням з сім'ї кулаків, тому не може забезпечити належного ідеологічно–витриманого викладання” [17, арк. 1–6].

У 1933 р. на кафедру прийшов працювати Михайло Васильович Заліпко. М. В. Заліпко народився в 1890 р. у Західній Україні в с. Чорча Рогатинського повіту в бідній селянській сім'ї. З дитинства працював батраком, під час Першої світової війни служив у царській армії. У 1920–1921 рр. вчився в Центральній партійній школі при ЦК КП(б). У 1923–1925 рр. здобував військово–політичну освіту, отримав право викладати діамат і соціально–економічні дисципліни. У 1925–1930 рр. вчився в Дніпропетровському інституті народної освіти та отримав спеціальність викладача діалектичного матеріалізму і ленінізму. На викладацькій роботі з 1926 р. працював з аспірантами, отримав звання доцента, був секретарем Української радянської енциклопедії та одним з її авторів. У 1930–1932 рр. працював в інституті історії, директором історико–партійного обласного музею революції в м. Сталіно (нині м. Донецьк), старшим науковим співробітником, а потім керівником кафедри історії та директором Комісії з історії Жовтневої революції та РКП(б). У ХФІ упродовж 1933 р. викладав діалектичний матеріалізм і ленінізм, стояв у витоків організації кафедри, її формального оформлення [5, арк. 1–5].

У 1933–1934 навчальному році на кафедрі працював на посаді доцента Василь Андрійович Гордієнко (1901 р. народження). В. А. Гордієнко в 1924 р. закінчив Харківський кооперативний інститут, за фахом економіст–плановик. Викладав ленінізм в інженерно–економічному інституті, у Вищій партійній школі, а потім і в ХФІ, про що вказано в його особистій справі [3, арк. 1–2].

З 1936 р. кафедра бере участь у підготовці аспірантів. Наказом №134 від 19.12.1936 р. викладачем педагогіки в групі аспірантів ХФІ став Панас Єфремович Кошовенко. Він народився в 1903 р. у с. Стрижовка Київської області. Закінчив Ставищанську вчительську семінарію, Білоцерківські 3–х річні педагогічні курси (1923–1927 рр.), отримав кваліфікацію викладача історії. У 1931–1933 рр. працював у Харкові викладачем педагогіки та методики історії в Українському науково–дослідному інституті педагогіки, опублікував у 1933 р. наукові статті в журналі “Політехнічна школа” і підручник з історії для 3 класу [10, арк. 1–6].

У 1938 р. педагогіку аспірантам читав Петро Олександрович Гладкий [1, арк. 1–2].

У 1939–1940 навчальному році на кафедрі працював викладачем курсу основ марксизму–ленінізму Василь Михайлович Завгородній. В. М. Завгородній народився у 1908 р. у м. Верхньодніпровське Дніпропетровської області. Закінчив у 1939 р. історичний факультет Харківського державного університету, отримав кваліфікацію історика. У 1940 р. був звільнений з ХФІ у зв'язку з відрядженням на педагогічну роботу до Західної України [5, арк. 1–12].

У вересні 1939 р. на кафедру марксизму–ленінізму на посаду старшого викладача (на тимчасову роботу) був прийнятий партійний функціонер Максим Артемович Запорожченко. М. А. Запорожченко народився в 1902 р. у селянській сім'ї в м. Зіньків Полтавської губернії. Освіта – Інститут кадрів при Інституті Червоної професури і два курси інституту історії в Інституті Червоної професури. Займався комсомольською роботою, був секретарем Райкому ЛКСМУ в Гадячі, інструктором окружному ЛКСМУ в Ромнах, Кременчуці, Ніжині, Харкові, інформатором ЦК КП(б)У в Харкові на початку 30–х рр. У 1934 р. вступив до аспірантури Інституту Червоної професури. У 1935 р. – другий секретар райпарткому, в 1937 р. – інструктор Харківського обкому КП(б)У і директор обласного лекційного бюро [7, арк. 12].

У 1938 р. на кафедрі марксизму–ленінізму почали працювати перші лаборанти, які допомогли організовувати викладачам навчальний процес, створювали бібліотечний фонд кафедри. Це були Катерина Іванівна Домнич (1938–1940 рр.) [4] і Марія Адамівна Гончар (1940 р.) [2], професійний бібліотекознавець, яка закінчила в 1939 р. Харківський державний бібліотечний інститут.

Висновки. Таким чином, в умовах радикальної зміни політичної ситуації в країні, умовах становлення нової системи гуманітарної освіти в перші роки радянської влади відбулося формування сучасної кафедри філософії та соціології НФаУ, яка фактично почала свою історію як організаційна структура з 1925 році, а в 1939 р. отримала офіційну назву – кафедра марксизму–ленінізму. В 20–30–ті роки почав формуватися перший кадровий склад кафедри, вироблялися перші методики викладання, формувався зміст предметів.

Список використаних джерел:

1. Архів НФаУ. 'Гладкий П. О.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 53, 2 арк.
2. Архів НФаУ. 'Гончар М. А.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 50, 7 арк.
3. Архів НФаУ. 'Гордієнко В. А.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 59, 5 арк.
4. Архів НФаУ. 'Домнич К. І.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 75, 3 арк.
5. Архів НФаУ. 'Завгородній В. М.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 92, 12 арк.
6. Архів НФаУ. 'Заліпко М. В.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 90, 5 арк.
7. Архів НФаУ. 'Запорожченко М. А.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 88, 12 арк.
8. Архів НФаУ. 'Зильбер С. І.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 89, 12 арк.
9. Архів НФаУ. 'Коновалов С. А.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 124, 8 арк.
10. Архів НФаУ. 'Кошовенко П. Є.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 129, 6 арк.
11. Архів НФаУ. 'Міллер Л. Н.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 164, 11 арк.
12. Архів НФаУ. 'Нестеренко Д. А.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 118, 6 арк.
13. Архів НФаУ. 'Погорілий Д. І.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 203, 6 арк.
14. Архів НФаУ. 'Пушкарьова Ф. О.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 210, 4 арк.
15. Архів НФаУ. 'Станков А. Д.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 257, 4 арк.
16. Архів НФаУ. 'Радєв В. В.', Ф. 4093, Оп. 4, Спр. 215, 5 арк.
17. 'Бюллетень Наркомосвіти', 1921, Ч. 7–8, С. 1.

18. Пітов, ВІ., ред., 1968. 'Вища школа Української РСР за 50 років: в 2-х ч. (1917–1967 рр.)', К. : Вид-во Київського університету, 395 с.
19. 'Вісник НКО УРСР', 1920, Ч. 2–5, С. 50–51.
20. 'Директивы ВКП(б) и постановления Советского правительства о народном образовании : сб. док.', 1947, Вып. 2, М.–Л., С. 84.
21. Журавлев, АА., 2014. 'Формирование кафедр гуманитарных и общественных наук в высшей медицинской школе в 1920–1930-х гг. (на примере 1-го Ленинградского медицинского института)', *Ученые записки СПбГМУ им. акад. И. П. Павлова, Том XXI, № 4*, С. 8–12.
22. Іванова, КА., Хіріна, ГО., Лантух, АП., Кулакова, ОМ., 2017. 'Історія кафедри філософії та соціології НФаУ (1805–2016 рр.) : монографія', Х. : НФаУ, 304 с.
23. 'КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК', 1970, Т. 2, С. 458.
24. Федосова, ІВ., 2013. 'Законодавче забезпечення та нормативна регламентація вищої інженерно-технічної освіти в Україні (початок – 30-ті роки ХХ століття)', *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, №10 (269), Ч. III*, С. 285–295.

References:

1. *Arhiv NFaU*. 'Gladkyj P. O. (Gladky P. O.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 53*, 2 ark.
2. *Arhiv NFaU*. 'Gonchar M. A. (Gonchar M. A.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 50*, 7 ark.
3. *Arhiv NFaU*. 'Gordijenko V. A. (Gordianko V. A.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 59*, 5 ark.
4. *Arhiv NFaU*. 'Domnych K. I. (Domnich K. I.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 75*, 3 ark.
5. *Arhiv NFaU*. 'Zavgorodnij V. M. (Zavgorodniy V. M.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 92*, 12 ark.
6. *Arhiv NFaU*. 'Zalipko M. V. (Zalipko M. V.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 90*, 5 ark.
7. *Arhiv NFaU*. 'Zaporozhchenko M. A. (Zaporozhchenko M. A.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 88*, 12 ark.
8. *Arhiv NFaU*. 'Zyl'ber S. I. (Zilber S. I.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 89*, 12 ark.
9. *Arhiv NFaU*. 'Konovalov S. A. (Konovalov S. A.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 124*, 8 ark.
10. *Arhiv NFaU*. 'Koshovenko P. Je. (Koshovenko P. E.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 129*, 6 ark.
11. *Arhiv NFaU*. 'Miller L. N. (Miller L. N.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 164*, 11 ark.
12. *Arhiv NFaU*. 'Nesterenko D. A. (Nesterenko D. A.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 118*, 6 ark.
13. *Arhiv NFaU*. 'Pogorilyj D. I. (Pogorily D. I.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 203*, 6 ark.
14. *Arhiv NFaU*. 'Pushkar'ova F. O. (Pushkarova F. O.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 210*, 4 ark.
15. *Arhiv NFaU*. 'Stankov A. D. (Stankov A. D.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 257*, 4 ark.
16. *Arhiv NFaU*. 'Radjev V. V. (Radiev V. V.)', *F. 4093, Op. 4, Spr. 215*, 5 ark.
17. 'Byulleten' Narkomosvity (Bulletin of Narcotic Proclamation)', 1921, *Ch. 7–8*, S. 1.

18. Pitov, VI., 1968. 'Vyshcha shkola Ukrayins'koyi RSR za 50 rokiv: v 2-kh ch. (1917–1967 rr.) (Higher school of the Ukrainian SSR for 50 years: in 2 ch. (1917-1967))', K. : *Vyd-vo Kyivsk'koho universytetu*, 395 s.
19. 'Visnyk NKO URSR (Bulletin of the NKO of the UkrSSR)', 1920, Ch. 2–5, S. 50–51.
20. 'Direktivy VKP(b) i postanovleniya Sovetskogo pravitel'stva o narodnom obrazovanii : sb. dok. (Directive of the CPSU (b) and the decision of the Soviet government on public education: a collection of documents)', 1947, Vyp. 2, M.–L., S. 84.
21. Zhuravlev, AA., 2014. 'Formirovaniye kafedr gumanitarnykh i obshchestvennykh nauk v vysshey meditsinskoy shkole v 1920–1930-kh gg. (na primere 1-go Leningradskogo meditsinskogo instituta) (Formation of the departments of humanities and social sciences at the higher medical school in 1920–1930. (on the example of the 1st Leningrad Medical Institute))', *Uchenyye zapiski SPbGMU im. akad. I. P. Pavlova, Tom XXI, № 4*, S. 8–12.
22. Ivanova, KA., Khirina, HO., Lantukh, AP., Kulakova, OM., 2017. 'Istoriya kafedry filosofiyi ta sotsiologiyi NFaU (1805–2016 rr.) : monohrafiya (History of the Department of Philosophy and Sociology of the NFUU (1805-2016) : a monograph)', Kh. : *NFaU*, 304 s.
23. 'KPSS v rezolyutsiyakh i resheniyakh s'yezdov, konferentsiy i plenumov TsK (CPSU in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of the Central Committee)', 1970, T. 2, S. 458.
24. Fedosova, IV., 2013. 'Zakonodavche zabezpechennya ta normatyvna rehlamentatsiya vyshchoyi inzhenerno–tekhnichnoyi osvity v Ukraini (pochatok – 30–ti roky KHKH stolittya) (Legislative support and normative regulation of higher engineering education in Ukraine (the beginning - 30th years of the twentieth century))', *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka, №10 (269), Ch. III*, S. 285–295.